IONUȚ POMIAN

MODALIZAREA, PREDICATIVITATEA ŞI EXPRESIVITATEA ÎN CONSTRUCȚIILE RELATIVE INFINITIVALE

1. Tiparul sintactic al construcțiilor relative infinitivale, cu un scurt istoric

1.1. Construcția relativă infinitivală este structura sintactică *propozițională* cu semnificații *modale*, organizată în jurul unui infinitiv scurt, situată în vecinătatea exclusivă a unuia dintre verbele regente *a fi* (impersonal) sau *a avea* (personal şi impersonal), conectivul interpropozițional fiind întotdeauna un relativ pronominal, adjectival sau adverbial.

Construcția complexă se constituie ca un tip special de propoziție relativă fără antecedent, cu excepția structurilor unde *care* apare în poziție de relativizator. La nivel interpropozițional, relativa liberă funcționează ca *subiectivă* sau ca *obiectivă directă* selectată (subcategorizată) de GV din matrice. Între regentă (propoziția matrice) şi relativă se manifestă un grad înalt de coeziune datorită constrângerilor de construcție specifice: distribuție restrânsă, absența morfemului modal *a*, modalizarea structurii relative etc.

În schemă, tiparul sintactic al construcției relative infinitivale este:

{[*a avea* (pers./impers.)/*a fi* (impers.)] + Relativ + (regenți/determinanți ai relativului; clitice pron./adv.; interj.) + Infinitiv fără *a* + Determinanți (ai inf.)}

(1) *N-am* ***ce-ți spune despre cele întâmplate ieri***.
(2) *Nu-i* ***cu ce fapte te lăuda.***
(3) *Nu-i cine-****l mai necăji.***
(4) *N-avea* ***de unde porni un asemenea zvon decât de la tine.***
(5) *Au venit băieții, dar nu vei avea* ***pe care te baza***.
(6) *N-am când* ***păcatele mele termina lucrarea.***

1.2. Studiile dedicate istoriei limbilor romanice au stabilit că acest tip de construcție complexă nu a existat în latina clasică, ci a apărut în latina populară, ca efect al contaminării a două structuri sintactice, şi anume *propoziția relativă construită cu conjunctivul* şi *construcția infinitivală juxtapusă*:

(lat. cl.) *Non habeo quod dicam.* + *Non habeo dicere.* > (lat. pop.) *Non habeo quod dicere.*
Nu am ce să zic. + *Nu am a zice.* > *Nu am ce zice.*

DACOROMANIA, serie nouă, XI–XII, 2006–2007, Cluj-Napoca, p. 193-206

În privința vechimii relativelor în asemenea tipare, s-a constatat, pe baza documentelor (Diaconescu 1977, p. 152-155), că pronumele *ce* este prezent încă din primele scrieri în limba română, are cea mai mare frecvență, apare în distribuție cu verbele regente *a avea*, *a fi* şi *a şti* şi exprimă obiectul la care se referă acțiunea verbului la infinitiv. Tot din secolul al XVI-lea este înregistrat adverbul relativ *unde*, exprimând circumstanța locală a realizării acțiunii verbului la infinitiv, iar *cine* şi *cum* sunt reperabile în texte din secolul al XVII-lea. Utilizarea lui *când* este mai târzie, iar construcțiile relative infinitivale cu *încotro* şi *care* în structură sunt rare.

2. Semnificații modale ale construcțiilor relative infinitivale

2.1. Cu privire la apariția infinitivului în construcții relative, s-a emis şi ipoteza (Diaconescu 1977, p. 26) potrivit căreia acest tipar sintactic ar fi putut reprezenta, în latina populară, o utilizare specială a infinitivului în propoziții relative interogative, structura cu verb nonfinit reprezentând formula cea mai uzuală de transpunere a unui enunț interogativ din vorbirea directă în vorbirea indirectă. Cu semnificație modală deontică, cea mai veche atestare apare la Seneca: *Quid habui facere? Ce am avut* [*a trebuit, am avut obligația*]*/(a) face?*[1]. Monumentul de limbă se constituie ca argument în stabilirea originii construcțiilor relative infinitivale: *Quid habui facere? > habui/non habui quid facere*, respectiv în stabilirea valorii **modal-existențiale** a acestora (vezi Grosu 2002, p. 158, care numeşte relativa infinitivală din limba română – dar şi relativa conjunctivală echivalentă – **construcție propozițională modal-existențială**[2]). Structura *habere* + infinitiv apare deseori şi la Tertulian, unde exprima, inițial, *necesitatea* şi, apoi, viitorul (cf. rom. *am să fac* „trebuie să fac” > „voi face”).

Deşi româna nu admite varianta infinitivală în cazul interogativei directe, ci exclusiv varianta conjunctivală, se poate opera cu această teorie în descrierea limbii române actuale din perspectivă pragmatică. Relativele infinitivale româneşti prezintă, ca şi în celelalte limbi romanice, particularități semantico-enunțiative comune cu particularitățile enunțurilor interogative retorice. În descrierea acestora, pornim inductiv, pe baza următoarelor perechi de adiacență:

(1) **a.** *Cine să meargă după el la ora asta?*
b. *Nu-i cine merge.*
(2) **a.** *Cum să-l sun eu?*
b. N-am cum suna. Relațiile noastre nu sunt într-atât de apropiate.
(3) **a.** *Ce să-i faci?*
b. N-ai ce-i face.

[1] Construcții deontice de tipul *a avea* + infinitiv sunt reperabile şi astăzi în limba română: *Am a-ți spune ceva. Ce are a face acolo?*

[2] În articolul citat: **Modal Existential Clausal Construction** (**MECC**): *Nu avem cu cine vorbi / să vorbim.* (Grosu 2002, p. 158 şi urm.; traducerea ne aparține).

(4) **a.** *Cum să nu facă bani?*
b. Are de unde face.
(5) **a.** *Ce să caut eu în sala de şedinţe?*
b. N-am ce căuta acolo.
(6) **a.** *Cum să nu intru în discuţie?*
b. Am cu ce-mi susţine argumentele.
(7) **a.** – *Să rezolve Ion situaţia?!*
b. – N-are cum [o rezolva].

Analizând cele două tipare sintactice (interogative retorice *vs* relative infinitivale), desprindem următoarele constatări:

a) Enunţurile interogative (**a.** de la **(1)** la **(7)**), în lectură retorică, au ca funcţie principală persuasiunea, asociată, adeseori, cu alte funcţii (de ex., funcţia justificativă sau deliberativă: *Ce să-i faci?*)[3].

b) Enunţurile retorice se caracterizează printr-un *paradox*, deoarece, în planul expresiei, funcţionează ca enunţuri interogative datorită conturului intonaţional ascendent (la interogativele totale) sau descendent (la interogativele parţiale), iar în plan semantic, funcţionează cu valoare asertivă şi cu valoare modalizatoare. Scopul de a obţine o informaţie (un răspuns) de la interlocutor se situează la nivel periferic, emiţătorul având ca obiective:

– orientarea interogaţiei spre el însuşi, prin exprimarea, de fapt, a propriului punct de vedere, precum în enunţurile asertive; pentru aceasta, se foloseşte de *fenomenul polarităţii inversate* (teoretizat, la noi, în Şerbănescu 2002, p. 125 şi urm.), în sensul că interogativa cu aspect pozitiv corespunde unei aserţiuni negative, ca în exemplele **(1)**,**(2)**, **(3)**, **(5)**, **(7)**, şi invers, ca în **(4)**, **(6)**;

– implicarea interlocutorului în dialog, chiar dacă răspunsul este implicit, cunoscut de locutor;

– exprimarea, prin semantica unor forme gramaticale (verbe, adverbe etc.), a unor valori modale reperabile şi în enunţurile cu relative infinitivale în structură (cf. *infra,* **2.3.1.**, **2.3.2.**, **2.3.3.**).

c) Interogativele retorice, deşi sunt prin definiţie subiective, au capacitatea de a amplifica gradul de expresivitate, prin acceptarea în structură a unor interjecţii secundare suspendate, neintegrate sintactic:

---

[3] În timp ce limba română nu construieşte enunţuri interogativ-retorice cu infinitivul, în franceză sunt reperabile asemenea enunţuri, cu precizarea că este vorba de un infinitiv deliberativ: *Que faire? Où aller? À qui se fier?* Cf. Arrivé *et alii* 1986, p. 338, unde acest tip de interogative sunt incluse la valorile particulare ale infinitivului (alături de infinitivul narativ, exclamativ, imperativ), asertându-se: „L'infinitif est aussi parfois appelé «mode impersonnel». Cette appelation vise à évoquer les valeurs modales de l'infinitif, qu'il reçoit de son contexte". A se vedea şi limba engleză: *What to do? Where to go? George write a novel?* Pentru engleză, Lombard (1936, p. 287) identifică şi interogativa directă cu infinitivul scurt, exclusiv pe lângă *why* (rom. „de ce"): *Why not go at once?*

Cum ***mama sărăciei*** *să-l ajut? Unde* ***naiba*** *mergeţi? Nu te apuci* ***dracului*** *de treabă?*, particularitate comună acestora şi relativelor infinitivale: *N-am ce* ***dracu'*** *lucra. N-are cum* ***sărăcie*** *fi sosit. Nu-i unde* ***păcatele mele*** *căuta.* (cf. *infra,* **4.2.**)

d) Atât enunţurile retorice, cât şi construcţiile relative infinitivale admit acumularea de relativizatori:

Unde, când şi cu cine *am putea discuta?* vs *N-avem* ***unde, când şi cu cine*** (*discuta*).;
Cu cine şi încotro *s-o apuc, Doamne?* vs *Nu-i, Doamne,* ***cu cine şi încotro*** (*o apuca*).;
Cine pe cine *întreabă?* vs *Nu-i* ***cine pe cine*** (*întreba*).; ***Pe cine cu cine*** *să cuplăm?* vs *N-avem* ***pe cine cu cine*** (*cupla*).

e) Cuvintele interogative dobândesc, în exprimare, rolul de cuantificatori universali[4]: *care, cine – nimeni, niciunul/toţi; ce, cât – nimic/tot; unde – nicăieri/peste tot, oriunde; când – niciodată/întotdeauna; cum – nicicum/oricum*. Relativizatorii din structurile infinitivale capătă, în mod similar, aceleaşi valori de cuantificare, iar relativizatorii din construcţiile infinitivale sunt similari conectivelor tipic interogative (*care, cine, ce, unde, când, cum, încotro*).

2.2. În privinţa selecţiei relativului *care*, există însă două poziţii: (1) fie se admite posibilitatea apariţiei sale în calitate de conectiv în construcţiile relative infinitivale (Diaconescu 1977, p. 155; 1989, p. 224; Neamţu 1999, p. 313), (2) fie se statuează (GALR 2005 II, p. 226; Gheorghe 2004, p. 238-240) că ocurenţa relativului *care* în acest tipar sintactic este exclusă. Excluderea s-ar datora trăsăturii semantice [+ Definit], prezente la relativul *care* şi funcţionării acestuia ca anaforă pronominală referenţială (gramaticală, legată discursiv) în propoziţii relative cu antecedent[5]. Astfel, în interiorul construcţiilor relative infinitivale, relativul *care*, marcat [+ Definit], ar fi substituit de *cine* şi *ce*, marcate semantic [– Definit] (Gheorghe 2004, p. 239).

Relativul pronominal *care* îşi procură, de obicei, informaţia semantico-referenţială din discurs. La fel se întâmplă şi în interiorul construcţiei relative infinitivale, considerată un caz particular de opacizare a relaţiei cu antecedentul: *Au venit* ***băieţii***$_{i/j/k...}$, *dar n-am* [***pe care***$_{i/j/k...}$ *mă baza* ***(e$_i$)/(e$_j$)/(e$_k$)/…***]., unde indicele *i* marchează identitatea referenţială (coreferenţialitatea) dintre elementul relativ (*care*), categoria relativizată din subordonată (respectiv poziţia sintactică nerealizată fonetic de unde a fost deplasat relativul: ***e***) şi antecedentul propoziţiei relative (*băieţii*). De fapt, în enunţul dat, *(pe) care* este o formă de **anaforă partitivă**, deoarece reia numai o parte din referentul antecedentului său

[4] Vezi GALR 2005, vol. II, p. 40.

[5] În GALR 2005 apare o neconcordanţă de opinii, pentru că, în timp ce la capitolul *Pronumele*, autoarea Andra Vasilescu admite relativul *care* în construcţiile infinitivale (vol. I, p. 285), la capitolul *Construcţii cu propoziţii relative*, Mihaela Gheorghe exclude selecţia acestuia în poziţia de relativizator (vol. II, p. 226). Gabriela Pană Dindelegan, descriind construcţia relativă infinitivală (vol. I, p. 491-492), nu menţionează nimic în această privinţă.

(*unul/niciunul dintre băieţi*). O reprezentare exactă pentru acest tip de anaforă ar fi: *S-au întors şi **Ion**$_i$, şi **Petre**$_j$. N-ai [**de care**$_{i/j}$ te lega **(e$_i$)/(e$_j$)**], că amândoi sunt serioşi.*

Un alt argument se degajează din compararea relativelor infinitivale cu interogativele retorice parţiale. În sfera acestora din urmă, este admis, în poziţia de cuvânt interogativ, relativul *care*, asociat, adeseori, cu nehotărâtul *altul/alta*. Acest fenomen se constituie ca o particularitate[6] a interogativelor parţiale:

Care altul *te-ar mai ajuta? Nu-i* ***care***.;
Pe care altul *să-l susţin? N-am* ***pe care***.;
Care alta *va fi mai elegantă? Nu-i* ***care***.

2.3. Prezenţa categoriei semantice a modalităţii în construcţiile relative infinitivale a fost sesizată, în lingvistica românească, de Iordan (1975, p. 261), Iordan, Robu (1978, p. 654-655), iar C. Dimitriu (1999, vol. I, II, p. 580) semnalează, de asemenea fără detalieri, valoarea pesudomodalităţii „dinamice”.

C. Dimitriu face referire la structura sintactică: *adverbul de negaţie nu + a avea + pronumele relativ ce* (+ *formă neaccentuată de dativ a unui pronume personal*) + *infinitivul face*, echivalentă cu sensul „a nu putea ajuta”, „a nu putea fi util”, „a nu putea răspunde pozitiv solicitării”.

I. Iordan şi Vl. Robu se rezumă să precizeze că, într-o grupare de tipul ***n-am*** *cum veni*, verbul *n-am* nu semnifică o relaţie predicativă de posesiune, de apartenenţă (ca în *Ion* ***are*** *casă.*), ci implică modalitatea posibilităţii, ceea ce înseamnă că grupul compus din *relativ + infinitiv* nu poate funcţiona ca substitut al complementului direct. Alte argumente care contestă, în opinia autorilor, plasarea structurii infinitivale în clasa de substituţie a obiectului direct ar fi:

(1) construcţia relativă infinitivală cu *a avea* personal în poziţie de regent nu se supune regulii de echivalenţă semantică *sum pro habeo*, postulată în gramatica generativ-transformaţională[7] pentru verificarea semnificaţiei de posesiune în cazul lui *a avea* (*Ion are casă.* ≡ *Casa este a lui Ion.*, dar *Ion are ce face.* ≡ **Ce face este a lui Ion.*)[8];

(2) verbul *a avea* este tranzitiv predicativ, în poziţia de predicat verbal simplu, regent al unui complement direct obligatoriu, dacă apare în construcţii al căror model semantic este: *cineva (ceva) + a avea + ceva*[9]*/*NK_n *+ a avea +* NK_{ac}[10], unde NK_n = nominal în nominativ, iar NK_{ac} = nominal în acuzativ.

---

[6] Despre unele particularităţi care, în organizarea enunţului, fixează identitatea de *interogativă retorică*, vezi Irimia 2000, p. 363.

[7] Cf. Vasiliu, Golopenţia-Eretescu 1969, p. 203-204.

[8] Vezi Iordan, Robu 1978, p. 654, nota 65.

[9] *Ibidem*, p. 654.

[10] *Ibidem*, p. 457-458, unde se descrie verbul *a avea*, oferindu-se şi alte tipare semantico-sintactice în care apare acesta: cu rol emfatic în structura *cineva + a avea + pe cineva* (de ex., *X are pe cineva* poate însemna că *X are un protector*, *X iubeşte pe cineva*, *X se află în anumite relaţii cu cineva*); cu rol de morfem mobil al paradigmei perfectului compus (auxiliar morfologic), cu structura NK_n *+ a avea +* V_{part} etc.

2.3.1. În enunțuri, precum: *Crezi cumva că va ninge în iunie? N-are cum se întâmpla aşa ceva.*, este exprimată *modalitatea epistemică* propriu-zisă care „reprezintă actul de evaluare a adevărului unei propoziții, de indicare a gradului de *certitudine* [s.n.] pe care îl are locutorul în legătură cu realitatea stării de lucruri descrise în propoziții". (GALR 2005, vol. II, p. 678) Modalizatorii din enunțul interogativ retoric sunt verbul *crezi* (sinonim cu „consideri, bănuieşti, presupui, ai impresia") şi particula modală cu rol de atenuare/aproximare *cumva*, echivalentul semantic al enunțului fiind: *Crezi că* ***se poate/este posibil*** *să ningă în iunie?* Enunțul cu relativă infinitivală în structură (*N-are cum se întâmpla aşa ceva.*) implică aceeaşi modalitate epistemică, traductibil prin: ***E imposibil/Nu e posibil/Nu se poate*** *să se întâmple aşa ceva.* În relativa infinitivală, modalizarea porneşte de la regentul *a avea* impersonal, care, din punct de vedere semantic, funcționează *nonfactiv* (nu presupune nici adevărul, nici falsul): *Poate (că) se va întâmpla. Poate (că) nu se va întâmpla.*

2.3.2. *Modalitatea deontică,* cea care „indică gradul de *obligativitate* sau de *permisivitate* [s.n.] a situațiilor descrise într-o propoziție, în raport cu un corp de norme preexistente" (GALR 2005, vol. II, p. 689), ale cărei valori principale sunt *obligatoriu* şi *permis*, este reprezentabilă în enunțuri ca: *Ce să caut eu în sala de şedințe? N-am ce intra acolo.* Interogativa retorică are sens deontic şi un suport extralingvistic obiectiv: *Cum* ***să-mi permit*** *eu să intru în sala de şedințe?* În construcțiile relative cu infinitivul, verbul *a avea* funcționează ca operator modal gramaticalizat sau, cel puțin, semigramaticalizat apropiat de valoarea unui verb semiauxiliar: ***N-am*** *ce căuta acolo. =* ***E interzis/Nu trebuie*** *să intru acolo.* ***Nu pot*** (cu sensul „a avea voie, a fi permis") *intra acolo.* Situația este similară în cazul lui *a fi* impersonal (*Nu-i ce intra acolo. Nu-i ce comenta.*) sau *a avea* impersonal (*În opinia mea de consilier prezidențial, n-are ce se adăuga la acest proiect.*).

În general, modalitatea deontică este orientată spre alocutor, exprimă modul în care locutorul (emițătorul) îi impune alocutorului poziția şi voința lui: permisiunea, interdicția, sugestia (*N-aveți ce merge. Castelul e închis la ora asta.*), avertismentul etc. De aceea, mai este cunoscută sub numele de *modalitate alocutivă*[11] (cf. Charaudeau 1992).

> *Observație.* Frecventă în limbajul administrativ şi în cel tehnic datorită valorilor pe care le exprimă (obligație, permisiune, interdicție, recomandare), modalitatea deontică se realizează prin diverse moduri verbale: imperativul (*Semnați aici!*), conjunctivul cu valoare imperativ-hortativă (*Să citiți cu atenție regulamentul!*), infinitivul (*A se consuma înainte de data înscrisă pe ambalaj!*) etc. (vezi pentru detalii GALR 2005, vol. II, p. 689-693). Cf. şi Iordan, Robu 1978, p. 655, care

[11] Charaudeau (1992) deosebeşte trei tipuri de modalități: *1. modalități alocutive,* care grupează toate enunțurile orientate spre alocutor, fapt marcat gramatical prin persoana a II-a la verbe sau/şi la pronume; *2. modalități elocutive,* grupând enunțurile îndreptate spre locutor (enunțiator) şi exprimă poziția acestuia în raport cu cele enunțate (cf. apropiată de *modalitatea epistemică* şi de cea *apreciativă*): *N-am cum greşi.*; *3. modalități delocutive,* orientate spre cele enunțate (spre mesaj), nu spre protagoniştii enunțării: *Nu-i cum ninge.*

semnalează semnificația modală de *necesitate* ocurentă în structuri ca: *am de scris, am a-ți scrie* echivalente cu *eu trebuie să scriu, eu trebuie să-ți spun (ceva)*.

2.3.3. *A avea personal* este implicat în construcții dinamice care constituie, care precizează „capacitatea sau abilitatea [s.n.] Agentului, a Pacientului etc.” (GALR 2005, vol. II, p. 693), așa-numita modalitate dinamică sau, în GALR, *pseudomodalitatea „dinamică”*. Atitudinea „dinamică” se apropie de cea epistemică și de cea deontică, fără a se confunda, iar verbele regente ale relativelor infinitivale (*a fi* și *a avea*) se caracterizează prin polisemie, deoarece actualizează sensurile modalelor polisemantice propriu-zise *a putea* și *a trebui*.

Semnificațiile *dinamice* se referă la capacitate *vs* incapacitate fizică (*Nu te stresa, că* ***este cine ne ajuta*** *la căratul bagajelor.* ***Fiind cu ce transporta*** *marfa, am achiziționat o cantitate mare de aparate electronice.* ***Având cu ce garanta****, Maria a primit împrumutul cu ușurință. Suntem mulți, dar* ***nu-i care deschide*** *ușa. Copilul* ***nu avea cum ridica*** *sacii plini.*), capacitate vs incapacitate intelectuală (***Aș avea ce-l sfătui****, că se prinde repede. Indiferent de dificultatea întrebărilor, profesorul Georgescu* ***are*** *întotdeuna* ***ce răspunde****.* ***Nu-i cine interpreta*** *aceste semne, pentru că niciunul nu cunoaște araba. Ca menajeră,* ***nu avea ce pricepe*** *din discuțiile lor de specialitate.*).

3. Note sintactice

3.1. O problemă esențială pe care o ridică relativele infinitivale se referă la predicativitatea verbului nepersonal subordonat care funcționează în calitate de centru de grup. Stabilirea statutului de parte de propoziție sau propoziție relativă subordonată a fost privită din perspective diferite. Sintetizând, reținem că există două poziții: (1) recunoașterea predicativității infinitivului, argumentul forte fiind prezența conectivului interpropozițional, respectiv (2) construcțiile sunt substitute nonpropoziționale ale subiectului, după *a avea* și *a fi* impersonale, intranzitive ori ale complementului direct, după *a avea* personal și tranzitiv. Cea de-a doua poziție, anume încadrarea structurii la nivel intrapropozițional, ca părți de propoziție, este argumentată prin absența la infinitiv a categoriilor deictice de număr și persoană, care funcționează la verb ca morfeme ale predicativității. În studiul nostru, aderăm la prima poziție, aceea a recunoașterii predicativității infinitivului și, implicit, a statutului de propoziție relativă a grupului verbal constituit în jurul formei verbale nonfinite, în ciuda absenței flexiunii verbale. Argumentele se bazează pe particularitățile morfosintactice și semantico-pragmatice care intervin în structurile relative la care ne referim.

3.2. Infinitivul din structurile cu relativ (pronominal, adjectival sau adverbial) comută, exclusiv și în orice context, cu conjunctivul (*Nu avea ce* ***face****. ≡ Nu avea ce* ***să facă****.*; *Aveam unde* ***merge/să fi mers****. ≡ Aveam unde* ***să meargă/să fi mers****.*). În GALR (2005, vol. I, p. 390) se asertează că, asemenea infinitivului, conjunctivul „*nu are valoare modală* în propoziții dependente de regenți care impun verbului

subordonat forma de conjunctiv sau de infinitiv” (GALR 2005, vol. I, p. 390), adică ambele forme verbale funcționează *amodal*. Cu toate acestea, formei conjunctivale nu i se neagă statutul predicativ, datorită existenței flexiunii după număr şi persoană. Flexiunea se realizează însă exclusiv la conjunctivul prezent, în timp ce conjunctivul perfect are forme omonime pentru toate persoanele. Astfel, în construcțiile relative infinitivale şi conjunctivale, categoria gramaticală de mod (anume, exprimarea atitudinii vorbitorului în legătură cu acțiunea/starea exprimată de verb, respectiv exprimarea aprecierii acțiunii/stării ca posibilă, sigură, ireală etc.) este dată de întregul grup sintactic (regent + $\text{verb}_{\text{infinitiv/conjunctiv}}$)[12]. Excepțional, şi regentul relativei poate apărea la un mod nonfinit (exclusiv la gerunziu sau la infinitiv): ***Neavând*** *ce face, Mihnea s-a apucat de jogging. Ne-am dat seama că,* ***nefiind*** *unde ne găsi dreptatea, trebuie să dăm firma în judecată. Cristian adună dovezi* ***pentru a avea*** *cu ce se apăra în cazul unor probleme.* ***Înainte de a fi*** *cine-i găzdui, cei doi erau de-a dreptul deznădăjduiți. Maşina a fost verificată în detaliu,* ***neavând*** *ce probleme tehnice surveni pe un traseu atât de scurt.*

3.3. Indiferent de realizarea sintactică (cu infinitivul sau cu conjunctivul), construcția relativă este supusă unor constrângeri.

3.3.1. Selectarea verbului din matrice se limitează la *a avea* personal/impersonal sau *a fi* impersonal la orice mod (finit sau nonfinit): ***Aş avea*** *ce-ți spune.* ***N-avea*** *cum se-mprimăvăra. Mi-am luat prietenii cu mine pentru* ***a avea*** *cu cine mă distra.* ***Este*** *cine-l susține?* ***Nefiind*** *cum rezolva problema, a lăsat-o baltă.*

3.3.2. Relativul pronominal nu poate ocupa poziția de subiect când regentul este *a avea* personal, tranzitiv: **Copiii n-au* ***cine*** *îngriji. *Ion avea* ***cine*** *ajuta.*, respectiv de complement direct când regentul este *a avea* impersonal: **N-are*$_{impersonal}$ ***pe cine*** *ajuta.* Impersonalul *a fi* admite construcția cu obiect direct: *Nu-i* ***pe care(-l)*** *susține.* În afara pozițiilor sintactice amintite, relativele (pronominale şi adverbiale) nu prezintă restricții de construcție: *Nu-i* ***de la cine*** *solicita ajutor.* – complement prepozițional; *Am* ***la cine*** *mă duce.* – circumstanțial de loc; *Nu-i* ***cum*** *remedia defecțiunea.* – circumstanțial de mod.

3.3.3. Infinitivul, în topică obişnuită (postpus relativului), nu admite în româna actuală apariția morfemului mobil *a*: **N-ai ce* ***a*** *face. *Nu era când* ***a****-l vizita.* În situația specială de antepunere a infinitivului, lexicalizarea particulei modale *a* este obligatorie: ***A face n-ai ce, a te plânge n-ai cui****, ce-ți rămâne de făcut?* ***A fi nins*** *în august* ***nu era cum****.* Inversarea, dislocarea la stânga a infinitivului este operabilă când verbul din regentă apare la un mod personal: *N-are unde dormi.* vs *A dormi n-are unde.* Antepunerea infinitivului cu regentul la mod

[12] În ceea ce priveşte opoziția *conjunctiv* vs *infinitiv*, aceasta se instituie, în structura sintactică analizată, pe opțiunea în privința tipului de relativă, şi anume cu sau fără actualizarea unui grup flexionar. Studiile recente (Grosu, Landman 1998) tratează în mod nediferențiat relativele libere conjunctivale, respectiv infinitivale. Cele două tipare sunt *sinonime sintactice* şi funcționează ca argumente (relative libere *irrealis*, completive, matriciale, deci nesuprimabile) ale unui GN vid, ceea ce determină ca infinitivul şi conjunctivul să aibă statutul identic de verbe *irrealis*.

nepersonal, deşi gramatical posibilă, formează un enunț situat la limita acceptabilității în uzul lingvistic: (?) ***A dormi neavând unde**, s-a plimbat toată noaptea.* (?) ***A-l discredita neavând cum**, Cristina a renunțat la şantaj.* (?) ***A-l susține nefiind cine**, Alexandru şi-a retras candidatura.* Verbul regent, înzestrat cu valoare circumstanțială, poate impune chiar izolarea: *A-l susține**, nefiind cine**, Alexandru şi-a retras candidatura.* (aici, valoare cauzală, ***nefiind cine*** reprezentând o construcție gerunzială absolută).

3.3.4. Coeziunea dintre relativ şi infinitiv (/conjunctiv) este foarte puternică, iar cele două componente nu permit disocierea decât prin clitice pronominale, adverbiale, interjecții incidente: *N-am unde **dracu'-l mai** plimba. Nu-i cine-**o mai** sprijini. N-ai ce **te tot** enerva.* Nu este permisă nici dislocarea prin subiect: **Nu-i unde **Ion** merge. *Ai ce **tu** căuta.* Dublarea[13] prin clitic pronominal personal a relativelor *cine* şi *ce* în poziția sintactică de complement direct nu este posibilă *(*N-are pe cine$_i$-**l**$_i$ întreba. *N-are ce$_i$ **o**$_i$ face.*), în timp ce relativul *care* admite dublarea (*N-am pe care$_i$-**l**$_i$ tachina.*). Când relativul ocupă poziția de complement indirect, marcarea dublării este în variație liberă: *N-are cui$_i$ **(Ø$_i$)** spune o vorbă bună./N-are cui$_i$ **îi**$_i$ spune o vorbă bună.* În unele situații, acceptarea dublării, al cărei rol în română este de a asigura coeziunea sintactico-referențială, se susține prin sinonimia sintactică a relativelor infinitivale cu relativele conjunctivale: **N-are pe cine$_i$-**l**$_i$ întreba.* vs **N-are pe cine$_i$ să **îl**$_i$ întrebe.*; **N-are ce$_i$ **o**$_i$ face.* vs **N-are ce$_i$ să **o**$_i$ facă.*, dar *N-am pe care$_i$-**l**$_i$ tachina.* vs *N-am pe care$_i$ să **îl**$_i$ tachinez.*; *Ion are cui$_i$ **îi**$_i$ mulțumi.* vs *Ion ar cui$_i$ să **îi**$_i$ mulțumească.*

3.4. Din punct de vedere semantico-enunțiativ, ancorarea spațio-temporală se manifestă, *de regulă,* prin modificarea formei verbale în funcție de parametrii situației de comunicare, anume interlocutorii (persoana şi numărul, în plan gramatical) şi momentul enunțării (timpul gramatical). Infinitivul, ca formă verbală neflexionară în raport cu numărul şi persoana, are posibilitatea de a exprima aceste categorii în mod indirect: (1) *contextual*; (2) prin *subiectul absolut* (lexicalizat şi relat sintactic prin aderență) al infinitivului; (3) prin *îmbinarea cu cliticele pronominale (reflexive, **nu** şi personale) de dativ şi de acuzativ*.

În situația (1), subiectul joacă un rol esențial, fiind obligatorie coreferențialitatea dintre subiectul verbului regent şi subiectul infinitivului. Construcțiile pot fi:

– cu subiectul lexicalizat:
  – în **matrice**: ***Casa**$_i$ n-are* [*cum fi locuită **(Ø$_i$)***]. – pers. a III-a, nr. sg.;
– cu subiectul nelexicalizat:
  – **inclus**: *N-ai **(Ø$_i$)*** [*pe cine da vina **(Ø$_i$)***]. – pers. a II-a, nr. sg.;
  – **subînțeles** (**anaforă zero**): *Are **(Ø$_i$)*** [*de ce comenta **(Ø$_i$)***]. – pers. a III-a, nr. sg.;
  – **nedeterminat**: *Nu-i **(Ø$_i$)*** [*cum scrie în presă despre asta **(Ø$_i$)***]. – pers. a III-a, nr. sg.;
  – **zero**: *Nu-i **(Ø$_i$)*** [*cum fi plouat **(Ø$_i$)***]. – pers. a III-a, nr. sg.

[13] În GALR 2005, vol. II, p. 226, nu este autorizată dublarea prin clitic pronominal a relativului.

În situația (2), categoriile de persoană și număr sunt date de *subiectul absolut* al infinitivului, regentul putând fi impersonal: *Nu-i cum veni* ***toamna*** *atât de devreme.* – pers. a III-a, nr. sg.; *Nu-i cum fi căzut* ***frunzele*** *atât de repede.* – pers. a III-a, nr. pl. sau personal: *Au cu cine sta* ***băieții*** *până mâine?* – pers. a III-a, nr. pl. Ca și în cazul construcțiilor „absolute”, verbul nonfinit (aici, infinitivul) nu deține capacitatea de a satisface acordul cu subiectul. În lipsa marcării relației sintactice dintre infinitiv (cap de centru verbal) și complementul său semantic principal (nominalul în nominativ), poziția sintactică nominativală se realizează prin *aderență*, anume prin adjoncționarea/atașarea directă la verb. Avem, astfel, de-a face cu un *subiect absolut*, fără a interpreta calificativul *absolut* în sens strict etimologic. Topica impune ca subiectul propoziției relative infnitivale să fie, în mod obligatoriu, *postpus* verbului. Între relativ și infinitiv sunt admise exclusiv:

(a) clitice pronominale reflexive și personale (*Toți aveau unde-**și** încerca șansele. Neavând pe cine **se** baza, au apelat la un expert. Nu-i ce-**i** face.*);

(b) cliticele adverbiale ***mai***, ***tot***, ***și*** (*Nu era ce **mai** spune. N-are ce **tot** comenta. Oaspeții nu aveau cum **și** sosi.*); semiadverbul ***mai*** preferă lexicalizarea în propoziția matrice, în vecinătatea verbului regent: *Nu **mai** era ce spune. Ne**mai**fiind ce discuta, ședința a luat sfârșit.*, în timp ce ***tot***, ***și*** nu pot însoți regentul: **Nu **tot** are ce comenta. *Oaspeții nu **și** aveau cum sosi.*

(c) regenți sau determinanți ai relativului (Ai ce $premii_i$ oferi (e_i)? N-am pe care dintre $fete_i$ ajuta (e_i).);

(d) secvențe incidente, de tipul interjecțiilor secundare: Crezi că am unde dracu' merge? N-am când păcatele mele termina.);

(e) elementele de la (a) la (d) în diverse combinații (N-are unde mama sărăciei se duce. Nu-i cine-l mai necăji.).

În situația (3), *cliticele pronominale reflexive de dativ sau de acuzativ* asociate cu infinitivul transmit informații despre persoana și numărul verbului, încât acesta (infinitivul) se poate atribui unui subiect în nominativ de orice persoană gramaticală, atât la singular cât și la plural. Ca regent al propoziției relative infinitivale pot funcționa *a fi* impersonal, *a avea* personal și *a avea* impersonal. *A avea* impersonal ca regent al unui infinitiv cu *pronume reflexiv* poate apărea, dar este rar întâlnit, fiind preferată variantă cu *a fi* impersonal. Apare, mai ales, ca regent al relativelor infinitivale cu subiect nedeterminat: *N-are ce **se scrie** despre mine în presă. N-are ce **se comenta**.*

4. Aspecte pragmatico-stilistice ale relativelor infinitivale

Infinitivul, ca formă verbală nepersonală, conferă concizie în orice context și, indiferent de registrul stilistic în care apare (cult, popular, familiar, publicistic), adaugă valorilor modale expresivitate și brevilocvență.

4.1. După cum s-a arătat *supra* (**2.3**), modalizarea este o particularitate semantică, parțial gramaticalizată, a construcțiilor relative infinitivale (implicit, a relativelor conjunctivale). Această particularitate se asociază, uneori, cu fenomenul sintactic al *elipsei*, prin omisiunea intenționată a verbului din relativă: *N-ai pentru*

ce., N-avem încotro., Nu-i când., N-are cum. etc. Sunt *construcţii eliptice lexicalizate*[14], expresii fixe care conservă semnificaţii modale din structurile cu infinitivul, particularitate semnalată cu referire la relativele libere (deci fără antecedent, opace), infinitivale şi conjunctivale, în gramaticile româneşti, fără a se detalia (Iordan 1975, p. 261; Iordan, Robu 1978, p. 654, nota 65; Dimitriu 1999, vol. I, p. 580). Suprimarea infinitivului este o consecinţă a oralităţii şi a expresivităţii şi determină fixarea, „împietrirea" construcţiei în limbă. În cazul relativelor infinitivale, frecvente în vorbirea colocvială şi în cea populară[15], intră în discuţie o formă particulară a elipsei, *brahilogia* sau *subînţelegerea*, pentru că sunt suprimate componente ale enunţului deja exprimate în acelaşi context: ***Nu vin** la voi, deoarece nu am cu ce* [***veni***]. ***Am organiza** o petrecere, dar nu avem cu cine* [***organiza***]. ***De văzut**, n-aveam ce* [***vedea***]. ***Ar** mai **dormi**, însă nu-i când* [***dormi***]. Brahilogia este o elipsă textuală, cu funcţie anaforică, prin care se evită redundanţa. Infinitivul elidat, dar recuperabil, este lexical identic cu verbul din matrice. Diferenţa constă în aceea că infinitivul subînţeles poate trimite sub raport modal, temporal la sensuri diferite. De exemplu:

Să povestească,** nu va avea cu cine* [povesti***].
conj., prezent inf., (contextual) viitor
De sosit**, n-au cum* [fi sosit***].
supin inf., (contextual) trecut
De nins**, nu-i cum* [ninge***].
supin inf., (contextual) prezent / viitor

Se poate subînţelege şi un verb la conjunctiv, care are avantajul de a personaliza acţiunea: *De reproşat, are ce **să îi reproşeze**. Să vină la nuntă, nu are cum **să vină**. Să înţeleagă mesajul, nu a avut cum **să (nu) fi înţeles**.*

Brahilogia funcţionează ca figură sintactică. Astfel, în textele populare, structurile „trunchiate" imprimă discursului, din perspectiva stilistico-pragmatică, *ritmicitate*, *dinamism*, generând *eufonii* şi *rime*: *De urât te poţi ascunde, / Dar de dragoste **n-ai unde**.* (*Doine*); *C-am pierdut un mare bine, / Ş-aş trăi şi **n-am cu cine.*** (*Doine*); *Ca să te poţi scărpina bine / Trebuie **să ai de cine**.* (Proverb).

Se creează şi paralelisme sintactice de tipul *epiforei*, precum: *Când avem **în ce**, / n-avem **cu ce**; / acum că am **cu ce**, / n-am **în ce**.* (Proverb)[16]. În unele structuri eliptice, precum în ultimul enunţ de mai sus, infinitivul are o posibilitate infinită de realizări, pentru că sensul lexical este nedeterminat contextual: *Când avem în ce* [***(loc) merge/construi/călători…***], */ n-avem cu ce* [***merge/construi/călători…***]*; /*

[14] Vezi şi GALR 2005, vol. II, p. 751.

[15] Cf. Diaconescu 1977: „În vorbirea populară, infinitivul poate fi omis dintr-o construcţie relativă, când este exprimat în propoziţia anterioară, ceea ce dă elementelor relative o *întrebuinţare specială* [s.n.]: *Să fugim să lăsăm locul, n-avem **unde*** – Iorga" (p. 154), iar despre structuri de tipul: *n-am cum, n-am încotro, n-ai (aveţi) pentru ce*, afirmă că „au căpătat, în limba vorbită, o întrebuinţare independentă" (p. 155).

[16] Pentru exemple, vezi Diaconescu 1977, p. 155.

acum că am cu ce [***merge/construi/călători…***]*, / n-am în ce* [***(loc) merge/ construi/călători…***].

Multe brahilogii au dobândit statut (cvasi)autonom în limbă, s-au lexicalizat prin uz şi funcţionează ca răspunsuri la replici anterioare, asociindu-se cu sensuri modale:

(1) – *De ce nu vii?*
– ***N-am cum.*** [≡ *Nu pot.*]
(2) – *Mulţumesc!/Mulţumim!*
– ***N-ai/N-aveţi pentru ce.***

O elipsă textuală cu infinitivul nelexicalizabil în româna actuală este *N-am încotro.*, unde *a avea* apare cu valoare personală, iar structura funcţionează ca formă a modalităţii deontice: *Trebuie./Sunt obligat.*:

Cf.
– *Întotdeauna îl ajuţi?*
– **N-am încotro* [*ajuta*]., dar *N-am încotro decât a-l ajuta.* – construcţie exceptivă
– **N-am încotro* [*alege*]., dar *N-am / Nu-i de ales.* – construcţie cu semnificaţie de

asemenea modală deontică, având tiparul sintactic: [*a avea*$_{pers.}$ */ a fi*$_{impers.}$ + *de* + *supin*]

Adverbul nehotărât *încotro* şi-a pierdut, în acest context, sensul lexical iniţial de precizare a direcţiei. Pentru comparaţie, sunt ilustrative enunţurile: *Nu ştiu* ***încotro*** *se duce.*, unde este marcat [+ Direcţie], respectiv relativa infinitivală: *N-au* ***încotro*** *se duce.*, unde sunt cumulate două sensuri [+ Direcţie] [+ Modal]. Sintagma brahilogică *N-am încotro.* funcţionează, astăzi, cu verbul acordabil după număr şi persoană, ca expresie bine fixată, elementele constitutive fiind gramaticalizate. În interiorul ei, *încotro* impune o lectură negativă, de limitare a opţiunii/posibilităţii: *încotro* = *nicăieri*. Din perspectiva istoriei derivative, fenomenul este similar cu cel din expresia *N-am decât.*, unde se poate, de asemenea, subînţelege un infinitiv: *N-au decât a merge/a cânta/a cerceta.*

Elipsa, în general, şi brahilogia, în special, din relativele infinitivale sunt, din punct de vedere pragmatic (enunţiativ), o formă de *subiectivizare* a discursului care reflectă relaţiile interpersonale, strategiile de comunicare ale interlocutorilor sau sunt utilizate ca procedeu de *focalizare* în discurs a unor elemente: *Vino!* ***N-am cúm***.*; Caută-ţi de lucru, că* ***ái unde***.

O situaţie specială de focalizare prin intermediul brahilogiei constă în particularitatea sintactică a regentului (*a avea*, *a fi*) de a accepta aglomerări de relativizatori: *Am merge, dar nu-i* ***la cíne, cu cé, cấnd şi de cé***. *De discutat la nivel academic, n-aveau* ***cu cíne, únde, cấnd şi pentru cé***. Efectele constau în: focalizarea punctelor nodale ale structurii informaţionale şi evitarea redundanţei.

4.2. Propoziţiile relative infinitivale pot fi dislocate prin inserarea, între relativ şi infinitiv, a unor secvenţe incidente cu valoare *emotivă* (sau *expresivă*), care transmit reacţii şi stări psihice ale locutorului: *N-am unde* ***dracu'*** *mă duce.*

N-am când ***păcatele mele*** *termina treaba. N-aveam când* ***Dumnezeu*** *îi spune adevărul. Nu-i cine* ***naiba*** *veni la muncă.* Componentele pot fi simple: *drac* (cu variantele sale cazuale: *dracu', dracul, pe dracu', dracului, drace*), *naiba/naibii, Doamne, Dumnezeu, Ișten* (reg. ardelenesc < magh. *Isten* „Dumnezeu"), *sărăcie, dom'le* sau pot fi locuționale: *slavă Domnului, mama dracului, mama sărăciei, păcatele mele*. La origine, acestea sunt substantive (unele însoțite de diverse determinante) convertite contextual în interjecții secundare[17], neintegrate sintactic, anume suspendate, uneori chiar izolate (*Nu-i la cine,* ***dom'le****, apela.*) şi suprimabile fără a afecta integritatea enunțului.

Contextual, depind de intonație, au valoare emotivă şi stabilesc relații pragmatice şi de semnificație cu enunțul în care apar. Exprimă, astfel, senzații de supărare, de regret, de uimire, indignare: *Avem la cine* ***păcatele noastre*** *merge? N-are cum* ***soarele mă-sii*** *egala performanțele tale. Spune-mi, dintre atâția, nu-i pe care* ***dracu'*** *conta? Nu am cum* ***sărăcie*** *mă revanşa.* În plan semantic, fostele substantive păstrează, de cele mai multe ori, nealterate semnificațiile primare (cf. *drac, naiba*), iar expresivitatea se asociază şi cu aspectul predilect negativ sau, rareori, cu cel afirmativ al verbului din matrice: ***Nu am*** *unde* ***păcatele mele*** *mă duce.* ***Neamaiavând*** *cine naiba-l susține, Andrei a renunțat la orgoliul său nemăsurat.* ***Ai*** *unde* ***mă-ta*** *locui, aşa că nu te mai plânge.*

Secvența interjecțională are libertate de topică, deoarece este o formă gramaticală complementară, parantetică (nelegată sintactic), izolată sau izolabilă. De aceea, poate fi dislocată în orice punct al enunțului: *Am,* ***slavă Domnului,*** *ce face. Era cine-i ajuta****, slavă Domnului****.* ***Slavă Domnului****, avem unde dormi.*

Sunt posibile şi asocieri ale structurilor brahilogice cu interjecții afective: *Du-te şi lucrează!* ***N-am unde dracu'*** [***mă duce şi lucra***].

Asemenea relative infinitivale, brahilogice şi/sau „augmentate" din perspectiva afectivă, puternic subiectivizate, se întâlnesc în stilul beletristic ca marcă a autenticității, în limbajul familiar, în cel popular şi, tot mai frecvent, în presă, unde funcționează ca mărci ale oralității.

BIBLIOGRAFIE

Arrivé *et alii* 1986 = Michel Arrivé, Françoise Gadet, Michel Galmiche, *La grammaire d'aujourd'hui: guide alphabétique de linguistique française*, Paris, Librairie Flammarion.

Charaudeau 1992 = P. Charaudeau, *Grammaire du sens et de l'expression*, Paris, Hachette.

Diaconescu 1967 = Ion Diaconescu, *Propoziția relativă infinitivală*, în „Analele Universității din Bucureşti", XVI, p. 143-148.

Diaconescu 1977 = Ion Diaconescu, *Infinitivul în limba română*, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică.

Diaconescu 1989 = Ion Diaconescu, *Probleme de sintaxă a limbii române. Construcție şi analiză*, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică.

[17] Vezi GALR 2005, vol. I, p. 677-678, 665-667.

Dimitriu 1999, 2002 = Corneliu Dimitriu, *Tratat de gramatică a limbii române*, I. *Morfologia*, II. *Sintaxa*, Iaşi, Institutul European.
GALR 2005 = *Gramatica limbii române*, I. *Cuvântul*; II. *Enunţul,* Bucureşti, Editura Academiei Române.
Gheorghe 2004 = Mihaela Gheorghe, *Propoziţia relativă*, Piteşti, Editura Paralela 45.
Grosu 2002 = Alexander Grosu, *Strange Relatives at the Interface of Two Millennia*, în „Glot International", Volume 6, Number 6, June, p. 145-167.
Grosu, Landman 1998 = Alexander Grosu, Fred Landman, *Strange Relatives of the Third Kind*, în „Natural Language Semantics", nr. 6, p. 125-170.
Iordan 1975 = Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*. Ediţie definitivă, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.
Iordan, Robu 1978 = Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.
Irimia 2000 = Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române,* [Iaşi], Editura Polirom.
Lombard 1936 = Alf Lombard, *L`infinitive de narration dans les langues romanes. Étude de syntaxe historique*, Uppsala – Leipzig.
Neamţu 1999 = G.G. Neamţu, *Teoria şi practica analizei gramaticale. Distincţii şi… distincţii*, Cluj-Napoca, Editura Excelsior.
Şerbănescu 2002 = Andra Şerbănescu, *Întrebarea. Teorie şi practică*, Iaşi, Editura Polirom.
Vasiliu, Golopenţia-Eretescu 1969 = E. Vasiliu, Sanda Golopenţia-Eretescu, *Sintaxa transformaţională a limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R.

MODALIZATION, PREDICATIVITY AND EXPRESSIVITY IN INFINITIVAL RELATIVE CONSTRUCTIONS
(*Abstract*)

The article, dedicated to the three aspects regarding the relative-infinitive constructions – modalization, predicativity and expressivity – begins by establishing the syntactic pattern of the relative-infinitive constructions, a pattern which, from diachronic point of view, appeared in vulgar Latin. The analysis of the syntactic pattern is followed by the analysis of the modal significations of the above mentioned constructions, and of their modal-existential values, respectively (the epistemic modality, the deontic (or allocutive) modality, and the "dynamic" modality). The semantic considerations are completed by syntactic notes on the non-predicative verb vs. subjunctive, on the relative pronouns (*cine, care*), etc. and by the analysis of the pragmatic-stylistic aspects of the infinitive-relative: modalization associated with the syntactic phenomenon of ellipsis, brachylogy which functions as a syntactic figure (creating syntactic parallels such as the epiphor) the possibility of dislocating the relative-infinitive clauses – features that function as marks of orality.

Grupul Şcolar Industrial din Tăşnad